

Raimo Niemelä

Tiedonhankinnan epävarmuus ja hallinta

Opettaja-eläkeläisten arkielämän tiedonhankinnan tarkastelua

Raimo Niemelä: Tiedonhankinnan epävarmuus ja hallinta. Opettaja-eläkeläisten arkielämän tiedonhankinnan tarkastelua. [Uncertainty and copings in Information Seeking. Examining Everyday Life Information Seekings of Retired Teachers.] Informaatiotutkimus 22 (3), 77-86.

The population in western countries is rapidly getting old. However, thus far information behavior of the aging population has not been considered sufficiently in information studies. This article focuses on elderly people and presents a study on recently retired teachers' information behavior in everyday life context. The research method consists of qualitative triangulation, i.e. a survey, the sentence completion test and the recorded net use guidance sessions by thirteen seniors and two librarians, and content analysis of the data. Uncertainty and coping behavior are the main concerns in retired teachers' information behavior, particularly in their use of the Internet.

The results indicate that retired teachers experience both uncertainty and coping in relation to intrinsic and external factors, as well as to their social network. The research process continues as a doctoral study. The aim is to provide a model of senior citizens' information behavior.

Address: Raimo Niemelä, Department of Information Studies, FIN-90014 University of Oulu, Finland. Email: raimo.niemela@oulu.fi

1. Johdanto

Länsimaisessa yhteiskunnassa tapahtuu samanaikaisesti kaksi merkittävää muutossuuntaa: väestön vanheneminen ja viestintä- ja mediamaisen uudelleen muotoutuminen. Tämä edellyttää informaatiotutkimuksen reagoimista ikääntyneen väestön arkielämän informaatiokäyttämisen¹ ilmiöihin. Uusien viestintämuotojen ja teknologioiden käytön lisääntyessä myös ikäihmisten tulisi löytää itselleen sopivia mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja tiedonhankinnassa, -haussa ja -käytössä.

Samalla kun yhteiskunnan viestintäkenttä on muuttunut Internetin vakiintuessa arkipäivän tiedonhankinnan ja vuorovaikutuksen kanavaksi, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella oleva väestö on saattanut kadottaa mahdollisuuksiaan paikantaa itsensä uudessa informaatio- ja viestintä-

ympäristössä. Tässä artikkelissa tarkastellaan eläkkeelle siirtyneiden seniorien eli tavallisesti pääosin terveiden, yleensä alle 80-vuotiaiden palkkatyön jättäneiden ikääntyneiden ihmisten² informaatiokäyttämistä. Tarkoitus on selvittää, miten moderni informaatio- ja viestintäteknologia sekä uudet viestintätavat liittyvät heidän omaehtoiseen toimintaansa yhteiskunnassa.

1.1. Ikääntyneet informaatiotutkimuksen kohteena

Informaatiokäyttämistä on tutkittu keskittyen ihmisiän jatkumon molempiin päihin, vaikka eniten onkin tutkittu aikuisväestöä. Esimerkiksi lasten ja vanhusten tiedonhankinnan erojen vuoksi ikä on perusteltu eronteon kategoria.

Toisaalta ikä on ongelmallinen jakoperuste, koska ei ole olemassa mitään yksiselitteistä tapaa määritellä ihmisiä esimerkiksi vanhuksiksi, senioreiksi tai ”ikäihmisiksi”. Lukuisissa kansalaisten tiedonhankinnan tutkimuksissa ikääntyneet ihmiset on luettu aikuisten luokkaan. Tilastollisia analyysimenetelmiä käytettäessä heidät on saatettu ottaa huomioon erityisenä ryhmänä. Myös terveystiedon hankinnan tutkimuksissa on tarkastelun kohteena ollut ikääntyvä väestö. (Case 2002, 273-274; Chatman 1992.)

Ikä samalla tavalla kuin etninen tai kielellinen asema on monissa tutkimuksissa ollut yhtenä taustamuuttujana, jonka on oletettu antavan tärkeää tietoa tutkimushenkilön informaatiokäyttäytymisestä. Etnisten ryhmien ja kielivähemmistöjen tutkimisessa on samoja ongelmia kuin ikääntyneiden ihmisten informaatiokäyttämisen tarkastelussa. On vaikeaa ja kenties mahdotonta osoittaa selviä yhteyksiä johonkin etniseen ryhmään tai kielivähemmistöön kuulumisen ja informaatiokäyttämisen välillä samalla tavoin kuin on ongelmallista selittää jokin havainto seniori-ikäisten ihmisten käyttäytymisessä ikäperustaiseksi. Ongelmaa on yritetty välttää siten, että tutkimuksissa on kartoitettu näille ryhmille tyypillistä käyttäytymistä vaihtelevien teoreettisten viitekehysten valossa ilman että on annettu ikään, kieleen tai etniseen ryhmään liittyviä syyselityksiä³.

Ikääntymisen näkökulma ei ole ollut paljon esillä informaatiotutkimuksessa.⁴ Williamsonin (1997) tutkimuksessa, joka kattoi 202 australialaisen seniorin arkielämän tiedonhankinnan tarkastelun, korostuivat sosiaalisten verkostojen merkitys ja viestintäympäristön muutos. Informaatiokäyttämisen määrittelyssä perustavan jaottelun tavoitteelliseen tiedonhankintaan ja satunnaiseen informaation katsomiseen, lukemiseen tai kuuntelemiseen Williamson (1998) pyrkii asettamaan uuteen tarkasteluyhteyteen esittämällä arkielämän tiedonhankinnan ekologisen mallin. Siinä yksilö määrittyy sekä tavoitteellisessa että satunnaisessa informaatiokäyttämisessään keskuksena, jota lähimpänä ovat henkilökohtaiset verkostot ja uloimpaan kehään kuuluvat fyysiset ympäristöt, elämäntyyli, arvot, sosio-ekonomiset olosuhteet sekä -kenties yllättäen- henkilön yksilölliset ominaisuudet. Joukkoviestintä ja institutionaaliset tiedonlähteet sijoittuvat ekologisessa mallissa verkostojen ja ulkokehän välille.

Henkilökohtaiset verkostot tiedonlähteinä ovat tärkeimpiä myös Wicksin (1999) mukaan. Haastattelututkimuksen otos kattoi vain 14 senioria,

jotka Ohiossa hankkivat terveydellistä ja taloudellista tietoa mieluiten tukeutumalla toisiin ihmisiin, kun puolestaan painettua aineistoa pidetään parempana muun muassa matkailu- ja harrastetiedon tarpeissa. Kyselyyn perustuva 319 alankomaalaisen seniorin eli 65+ -vuotiaiden tutkimus painottui terveystiedon hankintaan. Kvantitatiivisesta aineistosta van der Rijt (1996) tyypittelee neljä yleistä suhtautumistapaa terveyteen, joita ovat sairauksia ennaltaehkäisevä, fatalistinen, sisäisen kontrollin ja välinpitämätön suhtautuminen. Yleisesti tiedonhankintaan keskittyvien Williamsonista ja Wicksistä poiketen van der Rijt tarkastelee ennen muuta terveystieteitä mutta niiden lisäksi jonkin verran myös muita informaatiokäyttämistä.

Suomessa ikääntyneiden ihmisten tiedonhankinnasta ei ole tehty lisenssiaatti-eikä väitöskirjatutkimuksia. Jääskeläinen (2000) sai selville eläketietoa ja tietoteknistä osaamista käsittelevässä väitöstutkimuksessaan, että yli 50-vuotiaiden asenteet Internetiä kohtaan olivat kielteisempiä kuin tätä nuorempien. Tämä voi joissakin tapauksissa vaikuttaa ikäryhmän puutteelliseen kommunikatiiviseen kompetenssiin ja vähentää osallisuutta yhteiskunnan toimintaan. 1990-luvulta ovat Heimon (1998), Rossisen (1993) ja Thomasfolkin (1992) sekä 1980-luvun lopulta Vainikan (1989) pro gradu -tutkielmat, joissa kaikissa kohderyhmänä ovat vanhukset. Kolmessa ensimmäisessä heitä tarkastellaan tiedon tarvisijoina sekä kirjastonkäyttäjinä ja jälkimmäisessä kirjaston kotipalvelun käyttäjinä. Thomasfolkin kyselylomake rakentuu kirjastoinstituution lähtökohdistta, muissa tutkielmissa on käytetty menetelmänä teemahaastattelua ja näkökulma on käyttäjä-lähtöinen.

1.2. Tausta ja tutkimuskysymykset

Tämä artikkeli perustuu Niemelän (2002) pro gradu -tutkielmaan, jossa tarkasteltiin eläkkeelle siirtyneiden opettajien epävarmuuden ja hallinnan kokemuksia tiedonhankinnassa. Kohderyhmän rajaaminen ikäkategorian lisäksi myös koulutustaustan, ammatin ja asuinpaikan mukaan homogeeniseksi joukoksi yhtäältä rajoittaa tulosten yleistettävyyttä mutta antaa myös syvyyttä valitun kohteen tarkasteluun.

Tutkimuskohteeksi valikoitui tietointensivisessä ammatissa työuransa tehneiden opettajien informaatiokäyttämisen. (Vrt. Savolainen 1995.) Kysymyksenasettelu paikantuu psykolo-

gisen sosiaaligerontologian ja informaatiotutkimuksen leikkauskohtaan. Tavoitteena on ns. coping -tutkimukseen liittyen tarkastella erityisesti epävarmuuden ja hallinnan kokemuksia. (Lazarus & Folkman 1984; Suutama 1995; myös Wilson 1997, 1999.) Toisin kuin Kuhlthau (1994) Information Search Process -mallissa, jossa epävarmuus jäsennetään tiedonhankinnan käynnistävaksi kognitiivis-affektiiviseksi ja prosessin edessä väistyväksi tekijäksi, tässä epävarmuuden oletetaan olevan eri tavoin ja joskus myös pysyvästi osana kokemusta arkipäivän tiedonhankinnasta. Epävarmuus voi kohdistua yksilöön itseensä, ulkoisiin tekijöihin tai sosiaaliseen verkostoon. Copingilla eli hallinnalla tarkoitetaan tässä epävarmuuden ja siitä aiheutuvien muutos- ja ongelmatilanteiden psyykkistä käsittelyä. Hallinta voidaan teoreettisesti nähdä yksilön ja ympäristön vuorovaikutussuhteessa kognitiivis-emotionaalisen prosessina, jossa on kaksi vaihetta tai tasoa. Yhtäältä arvioidaan epävarmuutta aiheuttavaa tilannetta tai asiaa, toisaalta voimavaroja ja keinoja, joilla tilannetta tai epävarmuutta voidaan hallita tai käsitellä. (Saarenheimo & Suutama 1997.) Tiedonhankinnan hallintaa käsitellään tässä tutkimuksessa yksilön itsensä, ulkoisten tekijöiden ja sosiaalisen verkoston kannalta.

Artikkelissa vastataan kysymyksiin: (1) Mil-laista on eläkkeelle siirtyneiden opettajien informaatiokäyttytyminen? (2) Miten epävarmuuden ja hallinnan kokeminen ilmenee heidän tiedonhankinnassaan? Tutkimustulosten perusteella esitetään myös näkökulmia siitä, miten ikääntyneiden ihmisten tiedonhankintaa voisi tukea.

2. Aineisto ja menetelmä

Informanteina on 13 Oulun seudulla asuvaa opettajaeläkeläistä, joiden keski-ikä oli empiirisen aineiston keruun aikana 62,7 vuotta. Nuorin heistä oli 57 vuotta ja vanhin 68 vuotta täyttänyt. Heidät identifioidaan jatkossa numeroilla 1-13 sekä sukupuolen ilmaisevalla kirjaimella n(ainen) ja m(ies). Otokseen kuuluu seitsemän naista ja kuusi miestä, jotka valittiin Opettajien ammattijärjestön jäsenrekisterin avulla. Eläkkeelle jäämisen ajankohta korkeintaan vuosi ennen syyskuun alussa v. 2001 tehtyä rekisterihakua sekä Oulun, Kempeleen, Haukiputaan, Oulunsalon tai Kiimingin postinumero osoitetietona tuottivat 48 potentiaalisen informantin joukon, josta valittiin satunnaisesti tähän tutkimuksen tutkimukseen osallis-

tuneet henkilöt. Ylemmän korkeakoulututkinnon heistä oli suorittanut seitsemän ja alemman yksi henkilö. Kahdella oli koulutustaustana aineenopettajan tutkinto, kahdella luokanopettajan tutkinto ja yhdellä keskikoulun jälkeen suoritettu opettajaseminaari. Tutkimusjoukko edustaa tasa-puolisesti eri alojen asiantuntijuutta: humanistinen (3), matemaattis-luonnontieteellinen (3), kielten (2), taito- ja taideaineiden (2) sekä luokanopettajan opintosuunta ovat edustettuina opettajaeläkeläisten tutkinnoissa.

Tutkimusmenetelminä ovat kysely, lauseentäydennystehtävä ja tietoverkon käytön ohjaustilanteiden analyysi. Triangulaation tavoitteena on saada tutkittavasta asiasta mahdollisimman kattava ja luotettava kuva (Seale 1999). Kyselylomakkeen 50 kohtaa kartoittaa informaatiokäyttymisen eri puolia. Lauseentäydennystehtävä on kehitelty käyttämällä lähtökohtana Suutaman ja Ruoppilan puoliprojektivista The Sentence Completion Test -testiä (Suutama 1995, 107). Lauseen alkuja on tehtävässä 18, joista esimerkiksi ”Internet on ...” ja ”Jatkuva ajan tasalla pysyminen tietoyhteiskunnan kehityksessä tuntuu minusta...” heijastavat vastaajien kokemuksia nykisyssä viestintä- ja mediamaisemassa.

Kolmanneksi aineistoksi tallennettiin Camtasia Record-ohjelmalla opettajaeläkeläisten ja kirjastonhoitajien väliset tietoverkon käytön ohjaustilanteet (4 kpl) 10.10.2001 menetelmän esitestauspäivänä sekä Seniorit verkoilla -viestintäpäivänä (9 kpl) Oulun kaupunginkirjastossa 16.10.2001. Ohjelma nauhoitti mikrofonin kautta opettajaeläkeläisten ja kirjastonhoitajien välisen sanallisen vuorovaikutuksen sekä tallensi hiiren avulla toteutuneen liikkumisen Internetissä. Ohjaustilanteiden johtajakseksi oli etukäteen sovittu ohjattavien omaehtoisesta kiinnostuksesta ja yksilöllisten tarpeiden mukainen eteneminen. Jos tutkimushenkilö ei osannut tai halunnut itse ehdottaa mitään aihepiiriä tiedonhauulle, kirjastonhoitaja ehdotti aloitukseksi kirjaston omiin Oivalluksia Internetistä senioreille -verkkosivuihin (www.ouka.fi/kirjasto/oiva) tutustumista. Kyselyn ja lauseentäydennystehtävän informantit saivat ohjaustilanteen päätteeksi, ja yhtä kirjaston kahviossa vastauksensa kirjannutta henkilöä lukuun ottamatta he täyttivät ne kotonaan.

Sisällönanalyttisen tarkastelun luotettavuus ja validiteetti pyritään takaamaan aineistotriangulaatiolla. Kyselystä ja ohjaustilanteiden tallennuksista avautuu puhutusta ja kirjoitetusta aineistosta poimittujen lainausten, taulukkojen ja

tiivistysten havainnollistama kuvaus informanttien kokemuksista. Lauseentäydennystehtävän tulkinnaan käytettiin rinnakkaisluokittelijaa, jonka arvioiden yhtenevyys tutkijan tekemien arvioiden kanssa laskettiin ns. yksimielisyysohjeiden avulla, joka on 95.6 %. Tietoverkon käytön ohjaustilanteiden tallenteiden kokonaiskesto on hieman yli 7 tuntia, ja yksittäinen ohjaustilanne kesti keskimäärin 33.34 minuuttia. Sukupuolten välillä ei ollut niiden kestossa merkittäviä eroja.

Analyysin tulkintayksikköinä pidettiin sanaa, lausetta tai teemaa siten, että monitulkintaiset kokonaisuudet jaettiin useampiin tulkintayksikköihin. Tulkintayksikköinä on Weberin (1990, 21-22) menettelytapaa noudattaen pidetty sanaa ja sen merkitystä, lausetta tai teemaa. Aineistoa käsiteltäessä tämän mukaisesti nousee ongelmaksi se, että yksittäinen tulkintayksikkö saattaisi tulla luokitelluksi mahdollisesti useampaan kuin yhteen epävarmuuden tai hallinnan kategoriaan. Etenkin lauseen tai teeman kohdalla tulkintayksikkö saattaa olla multidimensionaalinen, jolloin samalla ilmauksella voi olla useampi kuin yksi merkitys. Tämän ongelman ratkaisemiseksi lauseet ja teemat on palautettu sanan mittaisiksi yksiköiksi, jos se on ollut mahdollista. Yksittäinen tulkintayksikkö on kuitenkin kaikissa tapauksissa vain kerran sijoitettu johonkin luokkaan. Jos sanalla on esimerkiksi kaksi erilaista semanttista tulkintaa, niistä on valittu vain toinen luokitteluperustaksi, vaikka samalla on jouduttu jonkin verran yksinkertaistamaan tutkimushenkilöiden kielellisten ilmausten rikkautta. Luonnollisesti valinnoissa on pyritty siihen, että kaikkein ilmeisin tulkinta olisi luokittelussa edustettuna. Lyhimmillään tulkintayksikkönä oli yksittäinen sana. (Weber 1990, 21-24, Alasuutari 1994, 31-34, 128-136, 144-154)

3. Tulokset

3.1. Epävarmuuden ja hallinnan kokemukset

Opettaja-eläkeläisten tiedonhankinnassa kokea epävarmuus ja hallinta ilmenivät kolmella eri menetelmällä kerättyssä aineistossa. Epävarmuuden kokemuksista oli suhteellisesti eniten mainintoja tietoverkon käytön ohjaustilanteissa, kaikkiaan 42 kertaa (45 %), lauseentäydennystehtävässä 34 kertaa (37 %), kun taas kyselylomakkeessa epävarmuus mainittiin harvemmin, vain 17 kertaa

(18 %). Hallinnan kokemuksista kyselylomakkeeseen puolestaan tuli eniten mainintoja 52 (44 %), minkä lisäksi ohjaustilanteissa oli 43 (36 %) ja lauseentäydennystehtävässä 23 (20 %) mainintaa hallinnasta.

Aineistolle tehdyn sisällön erittelyn perusteella voi tulkita, että tutkittavien oli helpompi ilmaista epävarmuuttaan kirjastonhoitajan kanssa käymässään dialogissa ja puoliprojektivisessä lauseentäydennystehtävässä kuin kirjoittaa siitä kyselylomakkeeseen. Hallinnan kokemusten ilmaisemisessa ei ollut samanlaista eroa kyselylomakkeen ja ohjaustilanteen välillä, mutta lauseentäydennys oli selvästi näitä vähemmän edustettuna siinä. Tässä tutkimuksessa oli enemmän tiedonhankinnan hallinnan kokemuksiin (yht. 118) kuin epävarmuuteen (yht. 93) liittyviä puhejaksoja tai kirjallisessa muodossa olevia yksikköjä.

E erityisesti tiedonhaku elektronisissa ympäristöissä osoittautui joillekin henkilöille vaikeaksi, vieraaksi tai suorastaan vastenmieliseksi ja välteltäväksi asiaksi. Sen sijaan rutiininaiset arkielämän tiedonhankinnan muodot, kuten esimerkiksi sanomalehden lukeminen, television katselu tai aineiston lainaaminen kirjastosta, eivät sisällä juurikaan kokemuksia epävarmuudesta.

Kun kahdella miespuolisella opettaja-eläkeläisellä (2m ja 6m) oli kummallakin vain kaksi epävarmuuden ilmausta, niin heidän kahdella naispuolisella kollegallaan (1 n ja 5 n) niitä oli molemmilla 13. Ryhmän epävarmuuden ilmausten keskiarvo on 7.2. Aineistossa naiset ilmaisevat epävarmuuttaan tiedonhankinnassa keskimäärin yhdeksän (ka. 8.9) ja miehet viisi (ka. 5.2) kertaa.

Osa sukupuolten välisestä erosta epävarmuuden ilmausten määrässä saattaa selittyä sillä, että naiset ylipäättään tässä aineistossa ilmaisevat itseään monipuolisemmin ja enemmän kuin miehet. On kuitenkin huomattava, miten ero kaventuu tarkasteltaessa hallinnan kokemusten jakautumista sukupuolittain. Koko informanttijoukon tiedonhankinnan hallinnan kokemusten ilmausten keskiarvo on 9.2, mutta sekä naiset (ka. 9.4) että miehet (ka. 8.9) saavat lähimpään kokonaislukuun pyöristettäessä lukuarvon yhdeksän. Tähän aineistoon perustuen voi päätellä tutkimusotoksen miesten kokevan jonkin verran naisia vähemmän epävarmuutta tiedonhankinnassa.

3.1.1 Itsestä, ulkoisista epävarmuustekijöistä ja sosiaalisesta verkostosta aiheutuva epävarmuus

Epävarmuus tiedonhankinnassa on jaettu kolmeen osaan: 1) sisäiseen epävarmuuteen, 2) ulkoisiin epävarmuustekijöihin ja 3) sosiaaliseen verkostoon liittyviin tekijöihin. Niissä kaikissa on alakohtia, jotka nousevat tutkimusaineistosta ja ovat usein edustettuina myös coping -tutkimuksen teoreettisissa malleissa (vrt. Suutama 1995, 16-22). Taulukoissa 1 ja 2 jokaisen tutkimushenkilön sarakkeeseen on allekkain merkitty jokainen epävarmuutta ilmaiseva puhejakso (O = ohjaustilanne) tai kirjallinen maininta (K = kysely ja L = lauseentäydennys).

Yksilötasolla sisäisen epävarmuuden kokeminen ilmenee aineistossa oman kyvykkyuden epäilemisenä yleisesti ilman että opettajaeläkeläinen varsinaisesti spesifioi asiaa. Esimerkiksi lauseentäydennyksen kohtaan ”Jatkuva ajan tasalla pysyminen tietoyhteiskunnan kehityksessä tuntuu” tutkimushenkilö kirjoittaa ”ylivoimaiselta”, mikä sisällöllisenä yksikkönä on sijoitettu sisäisen epävarmuuden ensimmäiseen alakohtaan. Juuri tämä ”oman kyvykkyuden epäileminen yleisesti” -alakohta osoittautui ongelmalliseksi mutta toisaalta myös tarpeelliseksi siinä mielessä, että edellä esitetyn kaltaiset yksiköt mitä ilmeisimmin ilmaise-

vat epävarmuutta, vaikka ne eivät selkeästi kerro, miten ne liittyvät tutkimushenkilön informaatiokäyttäytymiseen. Muut sisäisen epävarmuuden kokemisen alakohtat liittyvät oppimiseen ja muistamiseen, kokemukseen ajan rajallisuudesta, tietoteknisen osaamisen ja kielitaidon puutteisiin, vähäiseen kiinnostukseen tietotekniikkaa kohtaan sekä fyysisiin rajoituksiin.

Kvalitatiivinen aineisto osoittaa, että epävarmuuden kokemisessa on yksilöllisiä eroja. Tiedonhankinnan epävarmuus saattaa kasautua (1n, 5n ja 10n) tai siitä saattaa olla perin niukasti mainintoja (2m, 6m ja 9n). Eniten opettajaeläkeläiset tuntevat sisäistä epävarmuutta tietoteknisen osaamisensa riittämättömyydestä.

Muutamien opettajaeläkeläisten kohdalla saattoi havaita perustavia tietoteknisen osaamisen puutteita sekä muuta sisäistä epävarmuutta tietoverkon käytön ohjaustilanteiden aikana:

Missä vaiheessa tuonne Internettiin päästään? Kone on auki. Lähdetään ihan alusta. (4m)

Se on se ihan alku. Kun napautan tään päälle, niin sitten, mitä kautta mää lähen minnekin. Se on se. (1n)

Ettei se [tietokone] säry. (3m)

Taulukko 1. Epävarmuus tiedonhankinnassa. (K= kysely, L= lauseentäydennystehtävä ja O= tietoverkon käytön ohjaustilanne.)

	1n	2m	3m	4m	5n	6m	7n	8n	9n	10n	11m	12n	13m
SISÄINEN EPÄVARMUUS													
Oman kyvykkyuden epäileminen yleisesti	L			L	L		K	KL		oOL		O	L
Oppimiseen liittyvä epävarmuus													
- epäily kyvystä oppia ja muistaa	L		O		O		L	KO					L
- oppimisen kokeminen vaikeaksi	KL			K							KL		K
Kokemus ajan rajallisuudesta					KO			L	L			OO	
Tietoteknisen osaamisen kokeminen riittämättömäksi	ooo		O	L			L	oOL		OL	L		OL
Kielitaidon puutteet										O	K		
Vähäinen kiinnostus tietotekniikkaan	kk				O					L	L		L
Fyysiset rajoitukset (näkö, kuulo, kädenhallinta)			O		KOOL	O					ooo	O	K
ULKOISET EPÄVARMUUSTEKIJÄT													
Tietotekniikan vaatimat investoinnit		L		L	KO								
Tekniikan epävarmuus (virukset, yhteyksien hitaus ym.)		L		L			oo		O	oo		KOL	
Internetin sisältö	L		KL		O	O			L	L			
SOSIAALINEN VERKOSTO													
Kielteisenä koettu muihin tukeutuminen	oo												K
Yksin tai ulkopuoliseksi jääminen	O							L	L				
Tietokoneen välityksellä tapahtuvan yhteydenpidon arvioiminen kielteisesti				O	O					O			
Mainintojen lukumäärä yhteensä	13	2	5	6	13	2	5	9	4	11	8	7	8

Mää itte en oo niin kauhian huolellinen siis missään just tämmösessä. Niin että just sen takia tuo tietokone, kun siinä pittää niin pilikun ja pisteen tarkkuudella kaikki olla. Mää oon vähän semmonen suurpiirteinen, ja tässä se ei menettele ollenkaan. Tämä ei niinku mulle sovellu siinä mielessä oikein hyvin. (10n)

Sekin on epäselvää! [yksi vai kaksi näpäystä] (1n)

Internetin toiminnoissa on täysin outoa liikkuminen. Ylimalkasesti oon kattonu, kun poika on liikkunu niillä sivuilla. Ite en kyllä oo. (11m)

Ulkoisia epävarmuustekijöitä ovat tietotekniikan vaatimat investoinnit, tekniikan epävarmuus (virukset, yhteyksien hitaus, sähkökatkokset, ohjelmien päivitykset ja netistä ostamisen tietoturva) ja Internetin sisällön arvioiminen kielteisesti epävarmuutta aiheuttavana.

”Internet on” alkuisen lauseentäydennystehtävän täydensi yksi opettajaeläkeläinen seuraavasti:

”Loistava tiedonkulun väylä, jos sitä käytetään oikein. Myös pahaan sitä voidaan käyttää liian helposti” (9n).

Tämänkaltainen tulkinta onkin yleinen: Internetiin liitetään yhtä aikaa sekä epävarmuuden että hallinnan näkökulma.

Samana lauseen alun täydensi yksi opettajaeläkeläinen sanoilla ”minulle turha” (5n). Hänen Internetiä kohtaan tuntemansa voittopuolisesti epäilevä ja kielteinen asenteensa tuli esiin myös ohjaustilanteessa:

Eikä se tietokone oo ainut autuaaksi tekevä. Paljo siellä on turhooiki ja paljo siellä on pahhooiki. Se että lapset penkoo sieltä vaikka minkälaista asiata esille, niin se ei oo kyllä hyvä. (5n)

Epävarmuus tiedonhankinnassa ilmeni myös kielteisesti koettuna muihin ihmisiin tukeutumisena, yksin tai ulkopuoliseksi jäämisen pelkona tai kokemuksenä sekä tietokoneen välityksellä tapahtuvan yhteydenpidon, lähinnä sähköpostin, arvioimisena kielteisesti.

Läheiset ihmissuhteet ja ennen muuta parisuhde osoittautui keskeiseksi opettajaeläkeläisten arkipäivän tiedonhankintaan vaikuttavaksi tekijäksi. Oman tietoteknisen osaamattomuutensa ja

riippuvuutensa puolison avustuksesta elektroniikassa ympäristössä asioidessaan yksi opettajaeläkeläinen kiteytti kuvaavasti

”Suoraan sanoen: mää oon siivellä. Täysin mieheni kautta. Mul on tarkat ohjeet. Paperille kirjoitettu ohje. Pankkiin kun maksan, niin mul on samantapanen ohje” (1n).

Kielteisenä kokemaansa muihin tukeutumista ilmentää myös mieshenkilö, joka toteaa ohjaustilanteessa kirjastonhoitajalle että ”mulla oikeestaan vaimo käyttää. Hän tekee sitten niinku kaiken” (13m). Yksin tai ulkopuoliseksi jäämisen ja tietokoneen välityksellä tapahtuvan yhteydenpidon alaluokkiin sijoittuivat ne sosiaalisen verkoston epävarmuudesta kertovat puhejaksot ja lauseentäydennykset, joissa henkilöt joko valittivat sitä, ettei heillä ole sähköpostia kotona käytössään tai arvioivat totaalisen kielteisesti viestintää elektroniikassa ympäristössä. Jälkimmäisestä kertoo napakka vastaus, jonka kirjastonhoitaja sai todettuaan ohjaustilanteen kuluessa, että netin kautta voi saada kontakteja. ”En minä tuosta konekontaktista!” (5n) totesi opettajaeläkeläinen hänelle viivyttämättä.

3.1.2. Itsestä, ulkoisista hallintavoimavaroista ja sosiaalisesta verkostosta aiheutuva hallinta

Hallinnan kokemukset jaetaan kolmeen ryhmään: 1) sisäiseen hallintaan, 2) ulkoisiin hallintavoimavaroihin ja 3) sosiaaliseen verkostoon. Samoin kuin epävarmuutta koskevalle jaottelulle tällekin on teoreettisen tutkimuskirjallisuuden antama tuki. Yhdenmukainen jaottelu auttaa myös huomaamaan, että samaan elämäntilaan ja yksilöiden kokemusmaailmaan liittyvät asiat saattavat merkitä jollekin henkilölle epävarmuutta ja toiselle puolestaan merkittävää kokemusta hallinnasta. On tämän lisäksi mahdollista, että joku kokee samasta asiasta sekä hallintaa että epävarmuutta.

Yksilötasolla sisäisen hallinnan kokeminen tiedonhankinnassa ilmenee aineistossa pystyvyytenä ja itseluottamuksena. Esimerkkinä tästä on yhden opettajaeläkeläisen (K 3m) kokemus omasta tietoteknisestä osaamisestaan ”*valtavan hienona asiana*”. Samasta on kyse ohjaustilanteen episodissa, jossa opettajaeläkeläinen (6m) kysyy kirjastonhoitajalta: ”*Mitä vielä? Opetanko mää*

teitä? ". Rohkeutta ja omanarvontuntoa ilmenee myös naisilla:

Rohkeutta on käyttää. Konetta en pelkää. Sen voin vakuuttaa ja vannoa, etten pelkää. (O 12n)

Nuoret opettajat ei osannu näinkään paljon käyttää kuin minä. (O 9n)

Muut sisäisen hallinnan kokemisen alakohdat liittyvät oppimiseen, kokemuksiin ajasta resurssina sekä tietotekniikan käytön helppouteen. (Ks. Taulukko 2.)

Oppimiseen liittyviä hallinnan kokemuksia on useimmilla. Opettajaeläkeläiset eivät perustelee myönteistä arviota omasta oppimiskyvystään tai oppimisen kokemisesta haastavaksi tai vaivattomaksi, vaan asiantilaa tyydyttään toteamaan. Poikkeuksen tekee tietoverkon käytön ohjaustilanteessa yksi informantti, joka matemaattikona kertoo itse olevansa ”innostunut tämmöisistä asioista”. Tässä aineistossa myös ammattuuralla on selvä yhteys halukkuuteen oppia uusia asioita elektronisten ympäristöjen toiminnasta, sillä kolmen rehtorina toimineen opettajaeläkeläisen (2m, 6m ja 12n) oppimismotivaatio ilmeni muita suurempana ja he myös ilmensivät tiedonhankinnan sisäistä hallintaa runsaasti. (Vrt. Sankari 2003, 77-80 ikääntyvien tietotekniikan oppimisesta.)

Tietoverkon käytön ohjaustilanteessa harjaantumaton Internetin käyttäjä - ollessaan seniorien viestintäpäivänä ensimmäistä kertaa elämässään

itse kokeilemassa Internetin käyttöä - puoli tuntia kestäneen istunnon kuluessa arvioi spontaanisti Internetiä arkipäivän tiedonhankinnan kanavana ja itseään oppijana:

Kyllähän nää täältä helposti löytyy ja sen äkkiä oppii! (4m)

Ulkoisia hallintavoimavaroja ovat kokemukset 1) mahdollisuudesta investoida taloudellisesti tietotekniikkaan, 2) Internetistä tietovarantona sekä 3) Internetistä hankinta- ja palvelukanavana.

Yhdeksän opettajaeläkeläistä kolmestatoista vastasi kyselylomakkeessa varallisuutensa olevan sellainen, että tietotekniikan hankkiminen on mahdollista. Kaksi tutkimushenkilöä (2m ja 4m) näiden yhdeksän joukosta toteaa lauseentäydennyksissään kuitenkin myös tietotekniikan kalleuden ja toistuvasti julkaistavien uusien ohjelmapäivitysten vaativan turhalta tuntuvia taloudellisia uhrauksia ja olevan muutoinkin kiusallista, joten tietotekniikkaan investoimiseen liittyy samanaikaisesti hallinnan ja epävarmuuden kokemuksia. Vain yksi opettajaeläkeläinen (5n) pitää tietotekniikkaan sijoittamista omalta osaltaan turhana ja silkkanä rahanhukkana.

Pankkipalvelut ovat opettajaeläkeläisille ylivoimaisesti merkittävien Internetin kautta hoituva arkielämän informaatiokäyttötymisen asia. Yksi vastaaja ei aio mennä pankkiin enää koskaan, ja myönteisesti Internetissä tapahtuvan pankkiasioinnin tuovat esille muutkin kolmea informanttia

Taulukko 2. Tiedonhankinnan hallinta.

	1n	2m	3m	4m	5n	6m	7n	8n	9n	10n	11m	12n	13m
SISÄINEN HALLINTA													
Oman pystyvyyden ja itseluottamuksen ilmeneminen	L	OO	OLL			O			O			KKOOL	
Oppimiseen liittyvä hallinta													
- luottamus omaan oppimiskykyyn			LL		O	KO						KO	K
- oppimisen kokeminen haastavaksi tai vaivattomaksi		KL	K						KL			KL	
Kokemus ajasta resurssina	L					HO							
Tietotekniikan käytön helppous		OO		KO	K	O	K		K			KO	
ULKOISET HALLINTAVOIMAVARAT													
Taloudellinen tilanne mahdollistaa tietotekniikkaan investoimisen		K	K	KO		K	K	K			K	K	K
Internet tietovarantona	KL	K	L	K		O		K	KL	L			
Internet hankinta- ja palvelukanavana		K			OL	KO	K	O	KOLL	K	KOO	KOO	K
SOSIAALINEN VERKOSTO													
Sosiaalisen tuen hakeminen ja saaminen tarvittaessa	OO	K	O		OO		KO	KO	KKOOO	O	KKOOO	KK	KO
Vuorovaikutus tietotekniikan välityksellä	KL	K	KL						KOO		L	KK	
Mainintojen lukumäärä yhteensä	9	12	11	5	7	10	5	5	18	3	10	19	5

lukuun ottamatta. Lippujen tilaaminen, teatteriesitysten ajankohtien ja kulkuneuvojen aikataulujen tarkistaminen sekä golfvuoron varaaminen mainitaan myös tiedonhankinnan hallinnaksi tulkittuina asioina. Suhtautuminen Internetin kautta ostamiseen on ambivalenttinen; sitä pidetään varauksin mahdollisuutena, mutta toistaiseksi siitä on pidättäydytty.

Opettajaeläkeläisten on helppo tarvittaessa hakea ja saada sosiaalista tukea tiedonhankinnassaan. Tärkeimpinä tukijoina ovat puoliso, lapset ja lapsenlapset mutta myös entisiä kollegoita ja oppilaita uskalletaan vaivata omin tietoteknisin kysymyksiin ja käytännön laiteasennuksiin. Sähköpostin käyttö viestinnällisenä yhteydenpitovälineenä ystäväpiirin kesken oli merkittävin hallintakeinoksi koettu asia. Tämän lisäksi yhteydenpito tiedotusvälineisiin ja viranomaisiin tuli esille kyselylomakkeen vastauksissa (2m ja 3m).

Opettajaeläkeläisistä muutamat ilmoittavat ajan kokemisesta resurssina (1n, 6m) nimenomaan sellaisissa yhteyksissä, joista ilmenee heidän mahdollisuutensa paneutua aiempaa työikää enemmän tiedonhankintaan. Vastaavasti toiset tutkimushenkilöt (5n, 8n, 9n, 12n) liittivät omaan kokemiseensa ajan kulumisesta kielteisiä arvioiteja tiedonhankintaan käytettävissä olevan ajan rajallisuudesta. Yhtäältä heidän perusteluissaan korostui lastenlasten hoitoon kuluva aika, mutta toisaalta myös ikääntymiseen ja omaan eläkeläiseksi sopeutumiseen kuuluvia perusteluja esitettiin. Myös jäljellä olevan elinajan miettiminen sekä oman ja puolison kuoleman läheisyys tulivat esiin yksilöiden eksistentiaalisina kysymyksinä, kun informantit miettivät, millä tavoin he tulevaisuudessa selviytyvät tietoyhteiskunnan haasteista.

Vertailtaessa hallinnan ja epävarmuuden kokemista tiedonhankinnassa osoittautuu, että eniten epävarmuutta tuottaa opettajaeläkeläisille tietoteknisen osaamisen riittämättömyys. Hallintaa puolestaan on kaikkein eniten sosiaalisen tuen hakemisessa ja saamisessa. Näyttää siis siltä, että vaikka opettajaeläkeläinen olisi harjaantumaton tiedonhankinnan elektronisissa ympäristöissä, hänellä on kuitenkin varmuus siitä, että apua ja ohjausta löytyy joko lähipiiristä tai informaatioalan ammattilaisilta.

4. Pohdinta

Opettajaeläkeläisten arkipäivän informaatiokäyttämiseen kuuluu satunnaista informaation selailua, lukemista ja kuuntelua, jonka Williamson

(1998) ottaa esille omassa tiedonhankinnan ekologisessa mallissaan. Sekä satunnaista informaation tai tietoon ”törmäämistä” ja yllätyksellisestä löytämisestä vaikkapa Internetissä liikkumisen aikana että tavoitteellisesta tiedonhankintaa on perusteltua tarkastella ekologisessa kontekstissa. Informaatio-, media- ja kehityspsykologisen ekologian tutkimusalat tulisikin ottaa huomioon informaatiotutkimuksessa, kun halutaan selvittää ikääntyneen väestön informaatiokäyttämistä. 5

Opettajaeläkeläisten sanoma- ja aikakauslehtien lukeminen osoittautui tottumusten ohjaamaksi, samoin kuin heidän kirjastonkäyttönsä sekä television ja radion ohjelmien seuraaminen. Eläkkeelle siirtyminen ei ollut tuonut niihin juurikaan muutoksia. Epävarmuutta ei myöskään koettu näissä asioissa, toisin kuin elektronisissa ympäristöissä tapahtuvassa tiedonhankinnassa ja -haussa, jossa etenkin tietotekninen osaaminen tuotti lähes kaikille opettajaeläkeläisille jonkinasteisia ongelmia. Sähköpostiosoitteen saamisessa työpaikalla käytössä olleen osoitteen sijaan ja liialliseksi koetussa riippuvuudessa puolison tai lasten avusta Internetissä liikuttaessa on kyse selkeästi informaatiokäyttämisen piiriin lukeutuvista ongelmista. Myös muutamien opettajaeläkeläisten summittainen ja satunnainen Internetissä liikkuminen on luontevasti sisällytettävissä informaatiokäyttämisen käsitteen alle, vaikka se toisaalta lievästi keinotekoisesti - on myös tiedonhankintaa ja -hakua. Tämän vuoksi artikkelissa ehdotetaan ”human information behavior” -ilmauksen suomenkieliseksi vastineeksi informaatiokäyttämisen käsitettä.

Opettajaeläkeläiset ovat tietointensiivisen ammattinsa takia tottuneita tiedonhankinnassa ja heillä on runsaasti hallinnan kokemuksia perinteisistä kanavista mutta myös myönteisiä kokemuksia tietoverkoista. Sankarin (2003, 87) jaottelua soveltamalla elektronisissa ympäristöissä toimimisella on heille sekä symbolinen että käytännön hyödyn merkitys. Opettajaeläkeläiset haluavat olla nykyaikaisia ja kykeneviä sekä pysytellä ajan tasalla, mikä kuvastaa symbolista merkitystä, mutta etenkin pankkipalvelujen ja sähköpostitse hoidettavan yhteydenpidon käytännön hyöty on tarjonnut tutkimukseen osallistuneille merkittävimmän hallinnan kokemuksen heidän informaatiokäyttämisyksistään. Tutkimusajankohtana opettajaeläkeläiset suhtautuivat elektroniseen kaupankäyntiin varauksellisesti.

Viestinnällisyys, palvelujen helppokäyttöisyys sekä tiedon laatu ja vaivaton saatavuus motivoivat

eniten ikääntyneitä ihmisiä tiedonhankintaan elektronisissa ympäristöissä. Hallinnan kokemusten karttuessa heidän on myös mahdollista omaksua ja ylläpitää tiedonhankintataitojen opiskelulle myönteinen asenne.

Opettaja-eläkeläisten arkipäivän tiedonhankinnan tutkiminen paljasti sekä epävarmuuden että hallinnan olevan yksilön sisäistä, ulkoisiin tekijöihin ja sosiaaliseen verkostoon liittyvää. Haluttaessa tukea senioriväestöä tiedonhankinnassa ja -haussa nämä kolme puolta on otettava huomioon. On selvitettävä, millaisia merkityksiä tiedonhankinnalla ja -haualla on ikääntyneelle ihmiselle. On myös otettava huomioon heidän taloudellisen tilanteensa ja yleisen tietoteknologisen kehityksen vaikutus tuen käytännön toteuttamiseen. Kolmanneksi on selvitettävä, mahdollistaako yksittäisten ikääntyneiden ihmisten sosiaalinen verkosto tietoteknisen avun saamisen ja se, kuinka omaoimiseen informaatiokäyttämiseen yksilöt pyrkivät.

Tutkimuksen kyselyn, lauseentäydennyksen ja tietoverkon käytön ohjaustilanteen analyysin yhdistävä triangulaatiomenetelmä osoittautui onnistuneeksi siten, että lauseentäydennykset ja ohjaustilanteet mahdollistivat tiedonhankinnan epävarmuuden ja hallinnan tarkastelun epäsuorasti, ilman että tutkimushenkilöiltä tietoisesti ja heille ilmeisesti olisi kysytty siitä. Heikkoutena menetelmässä on se, ettei ohjaustilanteen puhejaksojen kvantitatiivista esiintyvyyttä voi suoraan verrata ennalta määriteltyn kyselylomakkeen vastauksen ja lauseentäydennyksen määriin. Tältä osin tässä esitetyt lukumäärät ovat ainoastaan suuntaa antavia. Tutkimuksen 13 opettaja-eläkeläisen ryhmälle on suunniteltu jatkotutkimus, jossa tässä esitettyä menetelmäkokeilua täydennetään muun muassa teemahaastatteluin. Samalla on tarkoitus jatkaa Williamsonin (1998) osoittamalla suunnalla ja asemoida ikääntyneiden ihmisten informaatiokäyttämisen ekologiseen kontekstiin ja kehittää siitä teoreettinen malli.

Hyväksytty julkaistavaksi 29.8.2003.

Viitteet

¹Tässä ns. "human information behavior" on suomennettu informaatiokäyttämiseksi, jonka alakäsitteitä ovat tiedonhankinta (information seeking), tiedonhaku (information retrieval) ja tiedonkäyttö (information use). Informaatiokäyttämisen voi olla luonteeltaan tavoitteellista

mutta myös yllätyksellistä ja sattumanvaraista toimintaa, mikä erottaa sen selvästi sekä tavoitteellisesta tiedonhankinnasta että joihinkin järjestelmiin pohjautuvasta tiedonhausta. Ks. Case 2002, 4-14.

²Senioidentiteetti ei sosiaalisena konstruktiona ole vakiintunut käsite, vaan ikään liittyvänä eron tekona se saatetaan ajatella alkavaksi esim. 55+ ikävuodesta (ns. "young old -ryhmä) ja päättyvän viimeistään ns. "oldest old"-ikäkategoriaan kuuluvien ihmisten iässä, jolle ei ole kuitenkaan esitettävissä normatiivista kronologista vuosimäärää. Tässä senioidentiteetti on määritelty Senioidentiteetti 2000 -raportin mukaan, ks. myös Väestöraportti 2001. Sankari (2003, 80-81) käyttää sanoja ikääntyneet, ikääntyvät ja vanhat ihmiset synonyymisesti. Koska kaikki ihmiset ikääntyvät jatkuvasti koko elämänsä ajan, "ikäntyvät ihmiset" on ikäkategoriana ongelmallinen ja sen soisi väistyvän gerontologisesta kielikäytöstä.

³Case (2002, 274-276) viittaa Dervinin sense-making -näkökulmaan sekä Banduran pystyvyyden (self-efficacy) ja Bourdieu'n habituksen käsitteiden hyödyntämiseen tutkimuksissa.

⁴Savolainen (2002, 224) kiinnittää huomiota ikääntyneille ihmisille suunnattuun Internetin käyttäjäkoulutukseen, jolla voitaisiin vaikuttaa mm. yksilöiden tietoverkkotaitoihin ja uskomuksiin omasta pystyvyydestä (self-efficacy). Ks. myös Sankari 2003, 76-80.

⁵Davenport ja Prusak (1997) nimittävät omaa lähestymistapaansa informaatioekologiaksi. Tämän lisäksi The Media Ecology Association (<http://www.media-ecology.org/>) ja mm. Urie Bronfenbrennerin (1981) kehityspsykologinen lähestymistapa edustavat sellaista ekologista tarkastelua, jolla voi nähdä yhteyksiä ikääntyneiden ihmisten informaatiokäyttämiseen.

Lähteet

- Alasuutari, Pertti (1994). Laadullinen tutkimus. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Bronfenbrenner, Urie (1981). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press.
- Case, Donald O. (2002). *Looking for Information. A Survey of Research on Information Seeking, Needs, and Behavior*. London: Academic Press.
- Chatman, Elfreda A. (1992). *The information world of a retired woman*. Westport CT: Greenwood Press.
- Davenport, Thomas H. & Prusak, Laurence (1997).

- Information Ecology: Mastering the Information and Knowledge Environment. New York: Oxford University Press.
- Heino, Marja-Liisa (1998). Vanhainkodissa pysyvästi asuvien vanhusien tiedontarpeesta ja tiedonhankinnasta elämäntavan viitekehityksessä. Informaatiotutkimuksen pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Jääskeläinen, Pirkko (2000). Tiedolla ja taidolla kansalaisten tietoyhteiskuntaan. Tutkimuksia tiedoista ja taidoista osallistuvan ja autonomisen kansalaisuuden resursseina – esimerkkinä eläketieto ja tietotekninen osaaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2000: 1. Helsinki: Hakapaino.
- Kuhlthau, Carol C. (1994). Seeking meaning: A process approach to library and information services. 2. ed. Norwood NJ: Ablex.
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. New York: Springer.
- Media Ecology Association. Viitattu 24.6.2003. URL: <http://www.media-ecology.org/>.
- Niemelä, Raimo (2002). Epävarmuus ja hallinta eläkkeelle siirtyneiden opettajien tiedonhankinnassa. Informaatiotutkimuksen pro gradu –tutkielma. Oulun yliopisto.
- Rossinen, Maarit (1993). Vanhainkodissa asuvan vanhuksen kirjastonkäyttö, lukeminen ja mielikirjat. Kirjastotieteen ja informatiikan pro gradu –tutkielma. Oulun yliopisto.
- Saarenheimo, Marja & Suutama, Timo (1997). Elämäntiedon ja vanhuuteen sopeutuminen. -Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan. (toim. Lyytikäinen, Paula, Korhonen, Mikko & Lyytinen, Heikki), s. 454-470. Porvoo: WSOY.
- Sankari, Anne (2003). Tietotekniikan ihmevanhat? -Tietotekniikkasuhteet: kulttuurinen näkökulma. (toim. S. Talja & S. Tuuva), s. 73-92. Helsinki: SKS. (Tietolipas 196)
- Savolainen, Reijo (1995). Tiedonhankinnan arkipäivää. Vertaileva tutkimus teollisuustyöntekijöiden ja opettajien arkielämän tiedonhankinnasta elämäntavan viitekehityksessä. Tampere: Tampereen yliopisto. (Tampereen yliopiston informaatiotutkimuksen laitoksen tutkimuksia 40)
- Savolainen, Reijo (2002). Network competence and information seeking on the Internet: from definitions towards a social cognitive model. *Journal of Documentation* 58(2): 211-226.
- Seale, Clive (1999). The Quality of Qualitative Research. London: Sage.
- Seniori 2000 - Ikääntyvä Suomi uudelle vuosituhannelle: Uusi suomalainen vanhuus (1999). (toim. L. Sonkin ym.) Helsinki: Taloustieto Oy. (Sitra 233)
- Suutama, Timo (1995). Coping with Life Events in Old Age. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 110 s. (Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 117)
- Thomasfolk, Ann-Charlotte (1992). Biblioteksservice till åldringar vid allmänna huvudbibliotek. Pro graduavhandling i biblioteksvetenskap och informatik. Åbo Akademi.
- Vainikka, Ismo (1989). Vanhukset ja yleisen kirjaston kotipalvelu: teemahaastattelututkimus. Kirjastotieteen ja informatiikan pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto.
- van der Rijt, G. (1996). Information needs of the elderly. -Media use as social action: European approach to audience studies. (toim. K. Renckstorf), s. 163-178. London: John Libbey.
- Väestöraportti (2001). EVA-raportti: Harmaantuvat härmäläiset. Viitattu 30.8.2001. URL: <http://www.eva.fi/julkaisut/raportit/vaesto/luku6.htm>
- Weber, Robert P. (1990). Basic Content Analysis. Second Edition. Newbury Park, London: Sage. (Quantitative Applications in the Social Sciences 49)
- Wicks, Don A. (1999). "Go With the Flow": Independent Older Adults and Their Information-Seeking. Viitattu 12.9.2001. URL: <http://www.fims.uwo.ca/cais/CAISAbstracts2.htm>
- Williamson, Kristy (1997). The Information Needs and Information-Seeking Behaviour of Older Adults: an Australian Study. -Information Seeking in Context (toim. Vakkari, P., Savolainen, R. & Dervin, B.), s. 337-350. London: Taylor Graham.
- Williamson, Kristy (1998). Discovered by Chance: The Role of Incidental Information Acquisition in an Ecological Model of Information Use. *Library & Information Science Research* 20(1): 23-40.
- Wilson, T. D. (1997). Information behaviour: an interdisciplinary perspective. *Information Processing and Management*, 33(4): 551-572.
- Wilson, T. D. (1999). Exploring models of information behaviour: the 'uncertainty' project. *Information Processing and Management*, 35(6): 839-849.